

10. Головаха Є. Соціологічне знання: специфіка, критерії науковості та перспектива розвитку / Євген Головаха. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 1. – С. 5–14.
11. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульріх Бек ; пер. з нім. – К. : Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
12. Turner J.H. Theoretical Principles of Sociology. Volume 1. Macrodynamics / Jonathan H. Turner. – New York, London: Springer Science+Business Media, LLC, 2010. – xx, 364 p.
13. Turner J.H. Theoretical Principles of Sociology. Volume 2. Microdynamics / Jonathan H. Turner. – New York, London: Springer Science+Business Media, LLC, 2010. – xviii, 348 p.
14. Turner J.H. Theoretical Principles of Sociology. Volume 3. Mesodynamics / Jonathan H. Turner. – New York, London: Springer Science+Business Media, LLC 2012. – xiv, 443 p.

Резнік О.С.

Інститут соціології НАН України, Україна

ВІДМІННОСТІ ДЕТЕРМІНАНТ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ ТА МАСОВИХ ПРОТЕСТІВ В УКРАЇНІ

Незважаючи на те, що соціальна напруженість та масові політичні протести вважаються взаємопов'язаними явищами, приклади існування соціальної напруженості без подальших протестів або спалахування “несподіваних” масових протестів вказує на існування відмінностей їхніх детермінант.

З усієї множини теоретичних підходів, що пояснюють чинники соціальної напруженості як протестного потенціалу та, власне, протестної поведінки виокремлюються декілька, які виявилися дієвими та практично значущими. Серед цих підходів можна умовно виокремити деприваційний, ідеологічний, ресурсний та структурний. *Деприваційний підхід* заснований на традиції індивідуалізації стану невдоволеності економічними та політичними ситуаціями, внаслідок чого збільшується почуття песимістичних очікувань. *Ідеологічний підхід* визначає стимулами соціальної напруженості політико-економічні орієнтації щодо бажаного соціального порядку. *Ресурсний підхід* визначає детермінанти соціальної напруженості та протестної поведінки як певні суб'єктивні ресурси (інтерес до політики, політична ефективність), так і певні об'єктивні ресурси (вік, освіта, гроші, місце проживання, громадянська залученість), які дають змогу індивіду активніше виявляти свою незадоволеність. *Структурний підхід* виходить з того, що соціальна напруженість і протестна поведінка пов'язані

з проявами ідентифікації та солідарності з релігійними, етнічними, мовними, регіональними, поселенськими та класовими групами.

На основі емпіричних даних моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України було зроблено порівняння чинників *інтенціонального виміру* соціальної напруженості – особистої готовності взяти участь у протестах напередодні Помаранчевої революції та Революції Гідності та, власне, детермінант безпосередньої протестної участі в цих двох проявах масових протестів в Україні. У відповідності до вищенаведених підходів до вивчення детермінації соціальної напруженості та масових протестів було виокремлено чотири типи незалежних змінних. Для з'ясування чинників соціальної напруженості та участі у масових протестних діях, коли залежні змінні були з дихотомічними шкалами, було застосовано метод бінарної логістичної регресії.

Результати аналізу показали, що особиста готовність протестувати визначалася переважно деприваційними чинниками та соціально-психологічними аспектами ресурсних детермінант (табл. 1).

Таблиця 1

Детермінанти соціальної напруженості напередодні Помаранчевої революції та Революції Гідності, логістичні регресії

<i>Незалежні змінні</i>	2004	2013
Вік (у роках)	-0,003 (0,997)	-0,020*** (0,980)
Освіта (1–5)	0,053 (1,055)	0,011 (1,011)
Матеріальний рівень життя сім'ї (0–10)	-0,080 (0,923)	-0,037 (0,964)
Тип населеного пункту (1 = понад 1 млн. осіб; 9 = село)	0,042 (1,043)	0,045 (1,046)
Членство в громадських організаціях (1/0)	0,669*** (0,512)	0,557** (0,573)
Інтерес до політики (1–3)	0,437*** (1,548)	0,932*** (2,540)
Політична ефективність (1 = зміг би щось зробити; 0 – не зміг/важко сказати)	0,998*** (2,714)	–
Оцінка життєвої ситуації (1= можна жити; 3 = терпіти неможливо)	–	0,454*** (1,574)
Оцінка політичної ситуації (1 = благополучна; 4 = критична)	0,376*** (1,456)	0,594*** (1,811)
Орієнтація на планову економіку (1/0)	0,558*** (1,746)	0,052 (1,054)
Регіональна поляризація (1 = Захід/Центр; 0 = Південь/Схід)	0,208 (1,232)	0,029 (1,030)
Мова спілкування у сім'ї (1 = переважно українською; 3 = переважно російською)	-0,049 (1,050)	-0,154 (1,167)
Російській мові слід надати статус офіційної (1/0)	-0,206 (0,813)	-0,085 (0,919)
Проросійська орієнтація (1/0)	0,292* (1,339)	-0,259 (0,772)
Прозахідна орієнтація (1/0)	0,284* (1,329)	0,711*** (2,036)
Constant	-3,146 (0,043)	-5,228 (0,005)
Nagelkerke R ²	0,134	0,225
N	433	321

Примітка: В таблиці показані В-коефіцієнти предикторів регресійного рівняння з відповідним відношенням шансів їхнього впливу на залежну змінну у дужках.

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Розгляд чинників масової протестної поведінки показує дещо іншу природу її зумовленості (табл. 2). Певна подібність детермінант проявилася через зафіксований вплив ресурсних чинників. Однак якщо брати до уваги показники відношення шансів впливу предикторів на залежну (в дужках), то найвпливовішими виявилися чинники макрорегіональної поляризації, прозахідної орієнтації та інтересу до політики. Крім цього, на відміну від детермінант соціальної напруженості, участь в обох Майданах зумовлювалася також україномовною поведінкою та негативним ставленням до перспективи надання російській мові статусу офіційної.

Таблиця 2

Детермінанти протестних дій населення України під час Помаранчевої революції та Революції Гідності, логістичні регресії

<i>Незалежні змінні</i>	Помаранчева революція	Революція Гідності (Євромайдан)
Вік (у роках)	-0,030*** (0,971)	-0,014** (0,987)
Освіта (1–5)	0,061 (1,063)	0,088 (1,092)
Матеріальний рівень життя сім'ї (0–10)	0,118* (1,126)	-0,030 (0,970)
Тип населеного пункту (1 = місто-мільйонник; 9 = село)	-0,072* (0,931)	-0,097*** (0,908)
Членство в громадських організаціях (1/0)	0,519** (0,595)	1,158*** (0,314)
Інтерес до політики (1–3)	0,747*** (2,111)	0,639*** (1,894)
Політична ефективність (1 = зміг би щось зробити; 0 – не зміг/ВС)	0,531** (1,701)	0,370* (1,448)
Оцінка життєвої ситуації (1 = можна жити; 3 = терпіти неможливо)	0,109 (1,115)	-0,403** (0,668)
Оцінка політичної ситуації (1 = благополучна; 4 = критична)	-0,093 (0,912)	-0,235 (0,791)
Орієнтація на планову економіку (1/0)	0,063 (1,066)	-0,325 (0,723)
Регіональна поляризація (1 = Захід/Центр; 0 = Південь/Схід)	1,451*** (4,269)	1,294*** (3,647)
Мова спілкування у сім'ї (1 = переважно українською; 3 = переважно російською)	-0,386** (1,471)	-0,352** (1,421)
Російській мові слід надати статус офіційної (1/0)	-0,398* (0,672)	-0,597* (0,551)
Проросійська орієнтація (1/0)	-0,619*** (0,538)	-0,513 (0,599)
Прозахідна орієнтація (1/0)	0,614*** (1,847)	0,794*** (2,213)
Constant	-3,317 (0,036)	-1,364 (0,256)
Nagelkerke R ²	0,374	0,329
N	317	263

Примітка: В таблиці показані В-коефіцієнти предикторів регресійного рівняння з відповідним відношенням шансів їхнього впливу на залежну змінну у дужках.

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Порівняння детермінант соціальної напруженості і масових протестів в Україні показало, що інтенціональний вимір соціальної напруженості не спричиняється груповими ідентифікаціями, а обмежується чинниками ресурсів та невдоволення. Це можна пояснити тим, що детермінація соціальної напруженості вивчалася на рівні особистості, тоді як масові протести є виявом колективного невдоволення. Очевидно, що у подальших дослідженнях слід зосередитися на розробці інструментарію, який би зміг зафіксувати колективний, груповий вимір соціальної напруженості.

Савельєв Ю.Б.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ОБМЕЖЕННЯ НАЯВНИХ МЕТОДИК АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Для оцінки рівня соціальної напруженості в Україні впроваджено методики вимірювання соціального самопочуття (ІСС) та потенціалу соціального протесту (ІДПП) [1; 2]. Також подібні підходи застосовуються у сусідніх країнах [3; 4].

Ці методики ґрунтуються на концептуальній моделі соціальної напруженості як певного стану суспільства, що зумовлений економічною, інституціональною та ціннісною кризою, яка призводить до усвідомлення депривації і погіршення самопочуття різних соціальних груп, які висловлюють свій протест у різних політичних формах.

Проте обмеження цих методик полягає у вимірюванні суб'єктивного благополуччя, незадоволеності, поширення протестних настроїв та участі у соціальних протестах, що свідчить про нормальне функціонування демократичних політичних систем і забезпечує ефективний контроль громадянського суспільства за владою.

Наявні дослідження засвідчують, що розвинені демократичні суспільства мають більш високий рівень протестної активності, ніж країни менш усталеної демократії, в тому числі Україна [11; 12; 14]. Участь у протестах є проявом «виклику елітам» на протипагу «олігархічно контрольованої участі» у політичному житті [8].

Також дослідження в США і Західній Європі довели, що політична і, зокрема, протестна активність зумовлена соціально-економічним статусом та кращим доступом до ресурсів [6; 13]. Більш того, Р. Далтон, А. ван Сікл та С. Велдон продемонстрували, що сучасна протестна активність зростає не через незадоволення діяльністю уряду, а через збільшення ресурсів для участі внаслідок економічного і політичного розвитку країни [7].